

Klare taal in uitspraken

Meer dan stijl alleen

Geerke van der Bruggen¹

Dat de rechter ‘klare taal’ moet gebruiken, is inmiddels een breed gedragen norm. Toch zijn rechterlijke uitspraken (nog steeds) niet erg begrijpelijk. De vraag is dan ook wat ervoor nodig is om dit te veranderen. Uit verschillende experimenten blijkt dat het niet voldoende is om alleen het taalgebruik in uitspraken te vereenvoudigen. Oppervlakkige ingrepen zorgen er weliswaar voor dat leken de uitspraken als begrijpelijker ervaren, maar niet dat zij deze ook beter begrijpen. Ingrepen op oppervlakte- en diepteniveau samen blijken de begrijpelijkheid wél te vergroten. Daarmee is empirisch aangetoond dat peuteren aan de verf, zoals schrijven op B1-niveau, weinig oplost. En dat de klaretaalbeweging op de goede weg is door niet alleen aandacht te besteden aan de stijl, maar ook aan de structuur en de inhoud van uitspraken.

1. Inleiding

Bij diverse rechtbanken, hoven en hoogste rechtscolleges lopen projecten die eraan moeten bijdragen dat uitspraken begrijpelijker worden voor leken.² En in het jaarverslag van de Hoge Raad staat: ‘Helder en begrijpelijk taalgebruik is belangrijk waar het gaat om toegankelijkheid van het recht en contact met de samenleving. Rechters moeten helder formuleren, hun uitspraken moeten daarvoor duidelijk zijn.’³ Op dit moment is er binnen de rechtspraak dus volop aandacht voor begrijpelijke uitspraken.

De vraag is alleen wat een begrijpelijke uitspraak precies is. Die vraag is niet gemakkelijk te beantwoorden, omdat begrijpelijkheid niet alleen een relatief maar ook een gradueel begrip is.⁴ Een tekst die voor de ene lezer begrijpelijk is, hoeft dat voor een andere lezer tenslotte niet te zijn. Daarnaast is een tekst niet óf begrijpelijk óf onbegrijpelijk, maar begrijpelijker naarmate de lezer minder moeite hoeft te doen om tot begrip te komen. Met dit artikel probeer ik te verduidelijken wanneer we van een begrijpelijke uitspraak kunnen spreken en wat het onderzoek naar begrijpelijke uitspraken tot nu toe heeft opgeleverd.

Omdat begrijpelijkheid in hoge mate afhangt van de persoon van de lezer, begin ik bij de vraag in hoeverre de juridische leek een doelgroep is van rechterlijke uitspraken (par. 2). Vervolgens beschrijf ik kort hoe lezers tot begrip van een tekst komen en wat er voor goed begrip nodig is (par. 3). Daarna zet ik op een rij wat volgens de literatuur kenmerken zijn van begrijpelijke teksten en welke tekstuele problemen in rechterlijke uitspraken zijn geconstateerd (par. 4). Of het helpt als rechters op B1-niveau gaan schrijven en of klare taal hetzelfde is als schrijven op B1-niveau, bespreek ik in par. 5.⁵ Vervolgens

geef ik een overzicht van de Nederlandse experimenten met verschillende versies van rechterlijke uitspraken (par. 6). Ik sluit af met een korte vooruitblik (par. 7).

2. Zijn uitspraken wel voor leken bedoeld?

Volgens functioneel taalkundigen zoals Lentz en Pander Maat is er pas een oordeel over de kwaliteit van teksten mogelijk, als eerst is onderzocht wat de functie van die teksten is.⁶ De vraag of een tekst begrijpelijk is voor een lezer, komt dus ook pas aan de orde nadat is vastgesteld dat de tekst daadwerkelijk voor die lezer is bedoeld. Een artikel over een zeer specialistisch onderwerp in een vakblad hoeft tenslotte niet begrijpelijk te zijn voor het algemene publiek, maar een artikel over hetzelfde onderwerp in een dagblad wel. Daarom bespreek ik in deze paragraaf eerst welke doelen de tekst van de uitspraak dient. Daarna laat ik zien dat uitspraken wel degelijk ook bedoeld zijn voor leken, maar dat rechters in de praktijk niet zozeer voor die doelgroep schrijven.⁷

2.1. De doelen van de uitspraak als tekst

Met de uitspraak neemt de rechter zijn beslissing en maakt hij deze ook kenbaar.⁸ Daarnaast heeft de rechter de grondwettelijke en verdragsrechtelijke plicht om zijn beslissing in de uitspraak te motiveren. In artikel 121 Grondwet is bepaald dat uitspraken de gronden inhouden waarop zij berusten en dat ligt ook besloten in artikel 6 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Volgens artikel 5 Wet op de rechterlijke organisatie is een uitspraak nietig als deze niet aan de motiveringseis voldoet.⁹

In onderzoek over begrijpelijke uitspraken wordt vaak verwezen naar de drie functies die in de literatuur voor de motivering van de rechterlijke beslissing zijn

benoemd: explicatie, controle en inscherping.¹⁰ Uit die functies kunnen de verschillende doelgroepen en doelen van rechterlijke uitspraken worden afgeleid. De terminologie vindt zijn oorsprong bij Knigge, die onderscheid maakte tussen explicatie en controle.¹¹ De explicatiefunctie van de motivering is volgens Knigge 'het inlichten en voor zover mogelijk overtuigen van de procespartijen' en 'het inlichten van derden, bijvoorbeeld beoefenaren van de rechtswetenschap'. Daarnaast moet de hogere rechter kunnen nagaan 'of het vonnis juist is geweest en of de wet juist op de feiten is toegepast', wat Knigge de controlefunctie noemt. Knigge merkt op dat er overlap is tussen de explicatie- en de controlefunctie: 'het geven van inzicht schept de mogelijkheid tot controle; het controleerbaar maken van de beslissing verschaft tevens inzicht.'¹² Corstens signaleert daarnaast nog de 'inscherpingsfunctie': doordat de rechter zijn beslissing moet motiveren, komt hij tot betere inzichten.¹³ De motivering heeft daarmee dus ook de functie van zelfcontrole.¹⁴ Zelfcontrole heeft alleen geen communicatief doel. Daarom laat ik de inscherpingsfunctie in dit artikel verder buiten beschouwing.

Het eerste doel van de tekst van de uitspraak is niet zozeer communicatief, maar eerder sociaal: doordat de rechter zijn beslissing neemt en kenbaar maakt, creëert hij met zijn uitspraak een nieuwe werkelijkheid.¹⁵ Daarnaast hebben uitspraken zowel een informatief als een persuasief doel. De tekst moet immers niet alleen bijdragen aan de kennis van lezers maar de rechterlijke beslissing ook controleerbaar of zelfs acceptabel voor hen

De leek is wel degelijk een doelgroep, maar uitspraken worden niet zozeer voor deze doelgroep geschreven

Auteur

1. Neerlandica drs. Geerke van der Bruggen is taaltrainer. Op dit moment werkt zij aan een promotieonderzoek over begrijpelijke rechterlijke uitspraken. Daarbij wordt zij begeleid door Henk Pander Maat en Ted Sanders (Utrecht Institute of Linguistics OTS), en Leonie van Lent (Montaigne Centrum voor Rechtsstaat en Rechtspleging). De auteur bedankt haar promotoren voor hun hulp bij de totstandkoming van dit artikel. Ook bedankt zij André Verburg, Margot Stoové, Henriëtte Houët en Desirée Hikens voor hun feedback op de tekst.

Noten

2. Zie Verburg 2018, p. 170, voor een beschrijving van diverse initiatieven binnen de Rechtspraak. Bij een aantal van die pro-

jecten was ik als taaltrainer betrokken.

3. <https://2019.jaarverslaghogeraad.nl/2019-uitgelicht/contact-met-samenleving/>.

4. Vergelijk ook Lentz 2011.

5. Op 22 november 2018 diende D66-Kamerlid Maarten Groothuizen een motie in voor begrijpelijke taal in rechterlijke uitspraken. In de motie wordt verwezen naar het B1-taalniveau, dat de rijksoverheid gebruikt om de kloof met de samenleving te verkleinen (<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35000-VI-58.html>).

6. Lentz & Pander Maat 1993, p. 7.

7. Vaak is het zo dat de juridisch medewerker het concept schrijft en dat de rechter dat concept aanpast of van opmerkingen voorziet (vergelijk Den Tonkelara 2015 & Van der Bruggen 2018A). Als ik spreek van

maken.¹⁶ Dit artikel gaat echter niet over de aanvaardbaarheid, maar over de begrijpelijkheid van rechterlijke uitspraken.

2.2. De doelgroepen van uitspraken

Uit het informatieve doel 'inzicht geven' volgt dat de beoogde lezers van uitspraken deze moeten kunnen begrijpen. De volgende vraag is dan wie die beoogde lezers zijn en of uitspraken ook voor leken bedoeld zijn. In deze paragraaf laat ik zien dat de leek wel degelijk een doelgroep is, maar dat uitspraken niet zozeer voor deze doelgroep worden geschreven.

Uitspraken zijn ook bedoeld voor leken

Uit de literatuur blijkt dat vooral juristen als belangrijke lezers van uitspraken worden beschouwd.¹⁷ Knigge noemt als lezers de procespartijen, derden zoals 'beoefenaren van de rechtswetenschap', en hogere rechters.¹⁸ De Groot schrijft in 2014: 'Een uitspraak wordt allereerst gemotiveerd ten behoeve van de partijen in de procedure. In de motivering van de beslissing behoort te worden ingegaan op hun essentiële stellingen die relevant zijn voor de beslissing. Verder wordt de uitspraak gemotiveerd ten behoeve van een juridisch forum dat bestaat uit de procesvertegenwoordigers van partijen en daarnaast, bij publicatie van de uitspraak, ook uit andere juristen in wetenschap, advocatuur en rechterlijke macht.'¹⁹ De leek die partij is in de procedure wordt nog wel gezien als primaire doelgroep, maar het algemene publiek niet.²⁰

Toch zou ook het algemene publiek rechterlijke uitspraken moeten kunnen begrijpen. Van Lent betoogt bijvoorbeeld dat uit het openbaarheidsbeginsel volgt dat het strafproces en de uitspraak zowel toegankelijk moeten zijn voor de directe betrokkenen (interne openbaarheid), als voor de rechtsgemeenschap als geheel (externe openbaarheid).²¹ Het doel van die openbaarheid is om publieke controle mogelijk te maken.²² Volgens Van Lent is het dan ook niet voldoende dat uitspraken 'feitelijk' openbaar zijn, maar volgt uit het beginsel van externe openbaarheid een norm van publieksgerichtheid. Dit betekent dat de uitspraak zo moet zijn vormgegeven, dat deze daadwerkelijk

'de rechter' als schrijver, bedoel ik dus dat samenwerkingsverband van rechter en juridisch medewerker.

8. In dit artikel gebruik ik de mannelijke vormen 'hij' en 'zijn' als ik in algemene zin verwijs naar personen. Uiteraard kan op die plekken ook altijd 'zij' of 'haar' gelezen worden.

9. Voor het strafrecht is de motiveringseis in art. 359 Sv nader uitgewerkt. Ook bestuursrechtelijke uitspraken moeten de gronden van de beslissing bevatten (art. 8:77 lid 1 onder b Awb) en hetzelfde geldt voor civiele uitspraken (art. 30 Rv).

10. Vergelijk Nolta 1997, Malsch e.a. 2006, De Poot e.a. 2007, Langbroek 2014 en De Groot-van Leeuwen 2015.

11. In de oratie van Enschedé uit 1959 zijn de drie functies van de motivering al te

ontdekken, maar hij gebruikte de nu bekende terminologie daar niet voor.

12. Knigge 1980, p. 66.

13. Corstens 2005, p. 620.

14. Buruma 2005, p. 76.

15. Pander Maat 2002, p. 280-284.

16. Pander Maat 2002, p. 267-268.

17. Vergelijk Knigge 1980, p. 66, Buruma 2005, p. 74, *Promis Best Practice 3.0* 2011, p. 39-40, Corstens 2011, p. 662-663, De Groot 2014 p. 18 en De Groot-van Leeuwen 2015 p. 15.

18. Knigge 1980, p. 65-66.

19. De Groot 2014, p. 18.

20. Vergelijk ook Buruma 2005, p. 74.

21. Van Lent 2008, p. 1. Vergelijk ook Corstens 2011, p. 40.

22. Van Lent 2008, p. 162.

begrijpelijk is voor leken. De legitimiteit is volgens Van Lent in het geding als het algemene publiek een strafvonnis niet kan begrijpen.²³ Gezien de principiële openbaarheid van vrijwel alle rechterlijke uitspraken, is er geen reden om aan te nemen dat dat voor andere rechtsgebieden anders ligt.

Rechtens geven prioriteit aan professionele lezers

De volgende vraag is in hoeverre rechtens leken voor ogen hebben als zij een uitspraak schrijven. In haar proefschrift over de toegankelijkheid van de strafrechtstaal constateert Nolta dat rechtens in de praktijk voorrang geven aan de wensen van vakgenoten.²⁴ Dat was in 1997. Maar ook in 2014 bleek uit interviews met rechtens van verschillende rechtsgebieden dat zij hun uitspraken voornamelijk schrijven voor professionals.²⁵

Het Project motiveringsverbetering in strafvonnissen (Promis) heeft daar dus blijkbaar geen verandering in gebracht. Dat project werd in 2005 opgestart met als doel 'een betere communicatie tussen de strafrechter, de betrokkenen en uiteindelijk de samenleving als geheel'.²⁶ Maar schrijven voor de leek is ook bij Promis niet vanzelfsprekend. In *Promis Best Practice 3.0*, een soort handleiding voor schrijvers van strafvonnissen, staat dat rechtens zich vooral moeten richten op hogere rechtscolleges en de

collega-rechtens als zij schrijven. Rechtens krijgen het advies om per situatie uit te maken voor wie zij (vooral) moeten schrijven: in juridisch meer ingewikkelde zaken kan dat de hogere rechter zijn, bij zogenaamde 'bulkzaken' het slachtoffer of de veroordeelde en bij zaken die maatschappelijke onrust hebben veroorzaakt het algemene publiek. Toch blijft het uitgangspunt dat leken voor extra uitleg wel terecht kunnen bij hun advocaat of de persrechter.²⁷ Van der Schaaf en Malsch merken op dat Promis op twee gedachten hinkt: 'enerzijds wordt gesteld dat het niet nodig is om motiveringen begrijpelijk te maken voor leken nu deze elders om uitleg kunnen vragen, anderzijds wordt er wel degelijk aangedrongen op aanpassing van stijl en taalgebruik om rechterlijke uitspraken toegankelijker te maken voor de leek'.²⁸

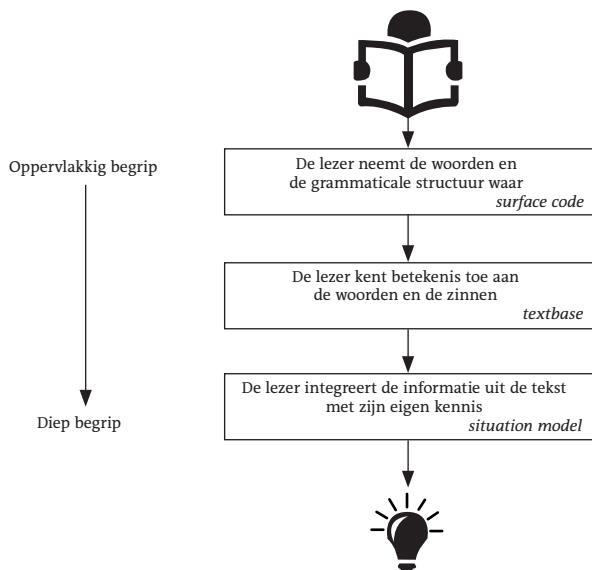
Er zijn verschillende manieren waarop in de praktijk geprobeerd wordt de leek buiten de uitspraak om te bedienen. Zo wordt in het strafrecht vaak een voorleesvonnis toegevoegd aan uitspraken met groot maatschappelijk belang.²⁹ Maar de praktijk om voorkeur te geven aan de juridisch onderlegde lezer en leken buiten de tekst van de uitspraak antwoord te laten vinden, is in de kern problematisch. De rechter spreekt tenslotte *door* zijn uitspraak, zoals Verschoof benadrukt: 'Daarin moet de beslissing duidelijk en van een motivering voorzien, staan.

Het is op zijn minst tegenstrijdig als de motivering wel in de eerste plaats bedoeld is voor de partijen in de procedure, maar de rechter zijn beslissing niet voor de leken onder hen hoeft te schrijven

Nadere toelichting ligt niet op de weg van de rechter in kwestie, ook niet desgevraagd, ook niet ter verduidelijking.³⁰ Het is op zijn minst tegenstrijdig te noemen dat de motivering wel in de eerste plaats bedoeld is voor de partijen in de procedure, maar de rechter zijn beslissing kennelijk niet altijd voor de leken onder hen hoeft te schrijven.

3. Hoe begrijpen lezers teksten?

Voordat ik kan ingaan op de begrijpelijkheid van rechterlijke uitspraken voor leken, is het belangrijk om stil te staan bij de vraag hoe lezers tot begrip van een tekst komen en wat zij daarvoor nodig hebben. Hoewel we nog niet alles weten over leesprocessen, zijn leesonderzoekers het erover eens dat lezers tijdens het lezen een voorstelling maken van wat zij lezen. Die voorstelling wordt de 'mentale representatie' genoemd. Binnen de mentale representatie zijn drie niveaus te onderscheiden, die ik hierna zal bespreken.³¹

Het eerste niveau van tekstrepresentatie is het niveau van de *surface code*. Dat is het niveau van begrip dat de lezer bereikt als hij de woorden uit de tekst heeft gedecodeerd. De lezer onthoudt deze representatie niet lang; we herin-

neren ons een tekst tenslotte niet letterlijk van a tot z. Het volgende, iets diepere niveau, is het niveau van de *textbase*. Om dat niveau te bereiken moet de lezer de woorden en de zinnen aan elkaar koppelen, zodat hij begrijpt wat ze in samenhang betekenen. Hij moet daarvoor *inferenties* maken: informatie toevoegen aan de tekst.³² Op tekstbasisniveau gaat het om eenvoudige inferenties. De lezer vult dan bijvoorbeeld aan dat de 'zij' in de ene zin dezelfde persoon is als 'eiseres' in de zin ervoor. Als een lezer een representatie heeft gemaakt op tekstbasisniveau, kan hij globaal navertellen waar de tekst over ging.³³

Van tekstbegrip op het diepste niveau is echter pas sprake als de lezer een representatie heeft gemaakt op het niveau van het *situation model*.³⁴ Om dat niveau te bereiken moet de lezer opnieuw inferenties maken. Ditmaal vult de lezer de informatie uit de tekst niet alleen aan met zijn kennis van woorden en grammatica, maar integreert hij de informatie uit de tekst met zijn inhoudelijke voorkennis: over het onderwerp waarover de tekst gaat, de context van de tekst en algemene kennis zoals over tijdsverloop, plaatsing in de ruimte en samenhang. Zo creëert de lezer een plaatje in zijn hoofd dat hij 'in iedere andere situatie weer op kan roepen en weer kan gebruiken om nieuwe informatie te kunnen begrijpen en te interpreteren.'³⁵ Begrip van causale verbanden ontstaat pas op dit diepe situatiemodelniveau. Om een causaal verband te begrijpen moeten lezers namelijk voor zich zien hoe twee gebeurtenissen uit de werkelijkheid zich tot elkaar verhouden.³⁶

Voorkennis van het onderwerp van de tekst, of over het genre waartoe de tekst behoort, heeft dus grote invloed op de mate waarin de lezer tot diep begrip van een tekst kan komen.³⁷ Er wordt verschillend gedacht over hoe deze voorkennis in het brein is gerepresenteerd. Wel is er overeenstemming over dat mensen kennisstructuren ontwikkelen waarin zij hun kennis van de wereld en specifieke onderwerpen opslaan. Deze kennisstructuren werken tijdens het lezen als waarnemings- en interpretatiekaders. Op het moment dat een lezer tijdens het lezen van een tekst kan terugvallen op een rijke kennisstructuur, is het gemakkelijker voor die lezer om relevante informatie uit de tekst te halen en deze te interpreteren dan wanneer de kennisstructuur mager is.³⁸

Ik geef een voorbeeld. De volgende zin staat in het strafvonnis in een zaak waarin de verdachte terechtstond

23. Van Lent 2008, p. 147-189.

24. Nolte 1997, p. 69.

25. Langbroek 2014, p. 91.

26. *Promis Best Practice 3.0* 2011, p. 6.

27. *Promis Best Practice 3.0* 2011, p. 40.

28. Schaaf en Malsch 2015, p. 8.

29. www.mr-online.nl/van-klaretaaltoets-tot-voorleesvonnis/.

30. Verschoof 2013, p. 824.

31. Vergelijk Kintsch & Van Dijk 1978; Van

Dijk & Kintsch 1983; Kintsch & Rawson

2005; Kamalski e.a. 2005; Frank e.a. 2007;

Land 2009; Sikkema e.a. 2017; en Kleijn 2018.

32. Kintsch & Rawson 2005 p. 219; Kintsch & Van Dijk 1978, p. 365; Ensink 1992, p. 109-122.

33. Land & Sanders 2007, p. 126.

34. Kleijn 2018, p. 17

35. Land en Sanders 2007, p. 126.

36. Mulder en Sanders 2012, p. 516.

37. Sikkema e.a. 2017, p. 276.

38. Vergelijk De Poot e.a. 2007, p. 52 en

Pander Maat 1990 p. 163-165.

voor het doodrijden van een klein meisje en haar grootouders:³⁹

‘Op grond van het voorgaande en gelet op de straffen die doorgaans voor soortgelijke gevallen worden opgelegd, is de rechtbank van oordeel dat aan verdachte een onvoorwaardelijke taakstraf voor de duur van 120 uren subsidiair 60 dagen hechtenis dient te worden opgelegd.’

Voor veel juristen is het meteen duidelijk wat de rechter hier bedoelt. Hier verwijst de rechter naar de LOVS-oriëntatiepunten voor straftoemeting, een lijst met gebruikelijke straffen voor veelvoorkomende delicten. De oriëntatiepunten zijn bedoeld om eraan bij te dragen dat rechters in het hele land ongeveer even zwaar straffen.⁴⁰ De vader van het meisje weet dit allemaal niet. Hij hoort in de woorden ‘doorgaans’ en ‘soortgelijke gevallen’ niet dat de rechter gelijke behandeling nastreeft. In combinatie met de klap op de vuurpijl ‘taakstraf’ hoort hij in deze zin waarschijnlijk vooral dat het verlies van zijn kindje en schoonouders de rechter koud laat. Dat zou kunnen verklaren dat hij zijn zelfbeheersing verliest op het moment dat de rechter deze zin uitspreekt.⁴¹ De vader is niet in staat de juiste inferenties te maken, waardoor hem de betekenis ontgaat die de rechter in de zin heeft willen leggen. De tekst bereikt het informatieve doel ‘inzicht geven’ dus niet en het persuasieve doel ‘acceptabel maken’ al helemaal niet.

Een begrijpelijke tekst is een tekst die het de lezer gemakkelijk maakt om tot diep begrip te komen

Kort samengevat hebben lezers een tekst goed begrepen als zij de juiste inferenties hebben gemaakt en een tekstrepresentatie op situatiemodelniveau hebben bereikt. Zij hebben zich dan nieuwe kennis eigen gemaakt die zij in een andere situatie weer kunnen gebruiken.⁴² Uit par. 2.2. volgt dat rechterlijke uitspraken ook de leek in staat moeten stellen dit diepste niveau van tekstbegrip te bereiken.

4. Hoe begrijpelijk zijn uitspraken?

Zelfs als het lezers lukt om een tekstrepresentatie op situatiemodelniveau te maken, wil dat nog niet zeggen dat de tekst die zij hebben begrepen ook begrijpelijk is. Soms lukt het lezers met veel inspanning om de informatie uit een tekst goed te begrijpen, bijvoorbeeld door de tekst vier keer te lezen. En soms weet een lezer al zo veel van het onderwerp af, dat hij een complexe tekst toch vrij snel begrijpt. Het is dan niet de tekst die snel voor hoog tekstbegrip heeft gezorgd, maar de lezer zelf. Begrijpelijkheid kan dus het best worden gedefinieerd aan de hand van de eisen die een tekst stelt aan de inspanning en voorkennis van de lezer. Hoe lager die eisen zijn, hoe begrijpelijker de tekst. Een begrijpelijke tekst is dus een tekst die het de

lezer gemakkelijk maakt om tot diep begrip te komen. In deze paragraaf beschrijf ik eerst wat volgens de literatuur de kenmerken van begrijpelijke teksten zijn en daarna welke tekstuele problemen in rechterlijke uitspraken zijn geconstateerd.

4.1. Kenmerken van begrijpelijke teksten in het algemeen

De Duitse onderzoekers Langer, Schulz von Thun & Tausch legden in de jaren zeventig een belangrijke basis voor de richtlijnen voor begrijpelijk schrijven. Daarvoor brachten zij eerst de kenmerken in kaart van de teksten die lezers goed bleken te begrijpen. In het onderstaande schema zijn die kenmerken weergegeven.

Stijl	De woorden en zinnen zijn eenvoudig.
Structuur	Er is een goede innerlijke ordening: de volgorde is logisch en er is samenhang tussen de zinnen.
	Er is een goede uiterlijke ordening: de samenhang is zichtbaar voor de lezer.
Inhoud	De tekstlengte staat in verhouding tot de benodigde informatie.

Langer e.a. lieten verschillende schrijvers allerlei teksten over diverse onderwerpen herschrijven, waarbij de gevonden begrijpelijkheidskenmerken als richtlijn werden gebruikt. Vervolgens legden de onderzoekers de originele en herschreven teksten voor aan verschillende lezers, zoals scholieren, studenten en werkenden. Deze lezers lieten zij vragen beantwoorden over de tekst en allerlei opgaven maken. Hieruit bleek dat lezers van de herschrijvingen ongeveer 50% meer informatie onthielden dan de lezers die de originelen hadden gekregen. Deze resultaten bleken onafhankelijk te zijn van intelligentie of opleidingsniveau van de lezers. Daarnaast bleek een eenvoudige stijl een voorwaarde te zijn voor begrijpelijkheid. Teksten die lezers niet goed begrepen, scoorden namelijk altijd slecht op eenvoud van stijl. Dit gebrek bleek niet te kunnen worden gecompenseerd door een optimale tekstlengte en een goede structuur.⁴³ In totaal toetsten Langer e.a. meer dan 200 teksten over ruim 30 verschillende onderwerpen bij ongeveer 4500 lezers.⁴⁴

In 1994 presenteerden Ensink & Sauer een model voor herschrijfprincipes dat grote overeenkomsten vertoont met het model van Langer e.a.⁴⁵ Toch zijn er ook verschillen. Om te beginnen gaat het model van Langer e.a. uit van de bestaande inhoud van de tekst, terwijl het model van Ensink & Sauer vergaande ingrepen toestaat. Ensink & Sauer stellen de informatiebehoefte van de lezer namelijk centraal: de tekst moet precies de informatie bevatten die de lezer nodig heeft om met de tekst te kunnen werken (de tekst moet toepasbaar zijn). Ensink & Sauer verwijzen naar Pander Maat, die volgens hen in 1990 een goed kader bood om de toepasbaarheid van teksten te beschrijven.⁴⁶ Eerst moet daarvoor in kaart worden gebracht met welke doelen een bepaalde lezer een tekst leest, om daarna te beoordelen in hoeverre de tekst deze lezer helpt om die doelen te bereiken.⁴⁷

Een ander verschil is dat Ensink & Sauer onderscheid maken tussen de oppervlakte en de diepte van

teksten.⁴⁸ Bij aanpassingen op het oppervlakteniveau beperkt de herschrijver zich tot de concrete formuleringen. Herschrijvingen op het diepteniveau gaan verder dan dat. Dat is het niveau waarop de schrijver kijkt naar wat er nodig is om de tekst bruikbaar en toepasbaar te maken voor de beoogde lezer. Met het onderscheid tussen oppervlakte en diepte sluit het model van Ensink & Sauer goed aan bij de theorie over tekstbegrip, waarin oppervlakkig begrip van diep begrip wordt onderscheiden. De teksteisen op het oppervlakteniveau helpen lezers een representatie op tekstbasisoniveau te bereiken. Maar voor diep begrip, namelijk een representatie op het niveau van het situatiemodel, zijn de teksteisen op het diepteniveau van belang.

Verder maken Ensink & Sauer in hun model nog onderscheid tussen technisch-materiële en cognitief-inhoudelijke teksteisen. Op oppervlakteniveau is de technisch-materiële eis dat de zinsconstructies eenvoudig zijn en de cognitief-inhoudelijke eis dat de tekst woorden bevat die de lezer kent. Op diepteniveau zorgen de technisch-materiële eisen ervoor dat de tekst 'globaal en structureel herkenbaar en hanteerbaar' is voor de lezer.⁴⁹ Door een logische opbouw, een duidelijke inleiding, inhoudsvolle kopjes en verbindingswoorden overziet de lezer de tekst en begrijpt hij de diepere samenhang tussen de zinnen en tekstdelen: de tekst wordt bruikbaar voor de lezer. De cognitief-inhoudelijke eis op diepteniveau is dat de tekst precies de juiste informatie bevat voor de lezer en dus toepasbaar is. Ensink & Sauer beschouwen de tekstkwaliteit als optimaal wanneer een tekst aan alle genoemde eisen voldoet.⁵⁰

In het onderstaande schema zijn de kenmerken van begrijpelijke teksten (begrijpelijkheidseisen) weergegeven. Ze zijn in de meeste praktische handleidingen voor begrijpelijk schrijven terug te vinden.⁵¹

Langer e.a.	Kenmerk/eis	Ensink en Sauer	Niveau van tekstbegrip
Stijl	De tekst bevat woorden die de lezer kent.	Oppervlakte - cognitief-inhoudelijk	Tekstbasis
	De zinsbouw is eenvoudig.	Oppervlakte - technisch-materieel	
Structuur	De opbouw is logisch.	Diepte - technisch-materieel	Situatiemodel
	Er zijn voldoende structuurmarkeringen, zoals een inleiding en kopjes.		
	Er is voldoende samenhang tussen de woorden en zinnen.		
Inhoud	De tekst bevat precies de informatie die de lezer nodig heeft.	Diepte - cognitief-inhoudelijk	

4.2. Tekstuele problemen in rechterlijke uitspraken

Er is geen onderzoek voorhanden waarin rechterlijke uitspraken systematisch zijn geanalyseerd op de begrijpelijkheidskenmerken die in par. 4.1 aan bod zijn geweest. Daardoor weten we niet precies in hoeverre rechterlijke uitspraken aan de begrijpelijkheidseisen voldoen. Wel weten we dat rechters hun uitspraken niet zozeer voor leken, maar vooral voor juristen schrijven. Door die gerichtheid op juridisch geschoolde lezers valt het te verwachten dat de stijl, structuur en inhoud van uitspraken niet optimaal zijn afgestemd op de leek. En inderdaad, uit eerdere analyses blijkt dat uitspraken hoge eisen stellen aan lezers en daarmee volgens de definitie in dit artikel niet erg begrijpelijk zijn. Hieronder geef ik een kort overzicht van geconstateerde tekstuele problemen in rechterlijke uitspraken.

Stijl (oppervlakte)

Om te beginnen wordt sinds jaar en dag gewezen op de complexe stijl van juridische teksten. In 1912 stelde de Nederlandse Juristen-Vereniging een commissie in van zes juristen en één letterkundige⁵² die de gebreken van de Nederlandse rechtstaal moest onderzoeken en die met een verbetervoorstel moest komen.⁵³ De commissie bracht in 1916 verslag uit en leverde daarbij een lijst met 'verboden woorden'.⁵⁴ De aandacht van critici bleef zich in de twintigste eeuw met name richten op de lexicale en syntactische kenmerken van de rechtstaal, het oppervlakkige niveau van de woorden en zinnen dus. In de diverse publicaties die in de vorige eeuw over het onderwerp 'begrijpelijke rechtstaal' zijn verschenen, zijn die kenmerken uitgebreid besproken.⁵⁵

Door de ingewikkelde taal in uitspraken komen leken op oppervlakteniveau al in de problemen, want zij begrijpen de betekenis van veel woorden en zinnen niet. Nolta vindt

39. ECLI:NL:RBLIM:2014:10041.

40. <https://www.rechtspraak.nl/sitecollectie-ondocuments/orientatiepunten-en-afspraken-lovs.pdf>.

41. Van der Bruggen 2015.

42. Land e.a. 2008, p. 76-77.

43. Langer e.a. 2019, p. 192.

44. Langer e.a. 2019, p. 214-215.

45. Ensink & Sauer 1994, p. 99-108.

46. Ensink & Sauer 1994, p. 103.

47. Vergelijk Pander Maat 1990.

48. Ensink & Sauer 1994, p. 101.

49. Ensink & Sauer 1994, p. 103.

50. Ensink & Sauer 1994, p. 103.

51. Vergelijk Overduin 1986, Houët & Tee-ling 2002, Renkema 2010 en Steehouder e.a. 2016.

52. De juristen waren H.L. Drucker, S.J. Fockema Andraea, C. Bake, B.C.J. Loder, C.W. Star Busmann en J. van Kuyk, de letterkundige Marcellus Emants (Van den

Bergh & Broekman 1979, p. 4).

53. Rademaker 1986, p. 178.

54. Van den Bergh & Broekman 1979, p. 4.

55. Lees bijvoorbeeld Reinsma & Reinsma 1976; Van den Bergh & Broekman 1979; Jonker & Van den Hoven 1983; Hoffhuis 1988; Nolta 1997; Gerits 1999; en Plug 2000.

Door de ingewikkelde taal in uitspraken komen leken op oppervlakteniveau al in de problemen, want zij begrijpen de betekenis van veel woorden en zinnen niet

het dan ook onverstandig dat rechters hun taalgebruik afstemmen op de juridische professional, omdat zij het daarmee voor leken vrijwel onmogelijk maken om uitspraken te begrijpen. Omgekeerd valt volgens Nolta niet te verwachten dat uitspraken voor juristen minder begrijpelijk worden als rechters prioriteit geven aan de leek: 'de algemene taal is voor ons allemaal toegankelijk, ook voor strafrechtjuristen; de strafrechtstaal werpt daarentegen barrières op voor diegenen die niet zijn ingewijd in het strafrecht, of tenminste voor niet-juristen.'⁵⁶

Structuur (diepte)

Naast de complexe stijl, zijn er ook aanwijzingen dat de structuur van rechterlijke uitspraken de leek niet helpt om tot een goede tekstrepresentatie te komen. Zo schrijft Schalken dat het de plicht is van de rechter om een coherent verhaal te presenteren, maar dat justitiabelen en samenleving meestal bedrogen uitkomen 'als zij op zoek gaan naar de ordenende constructies en de innerlijke samenhang van datgene wat de strafrechter heeft beslist, laat staan dat het vonnis als narratieve eenheid te begrijpen zou zijn'.⁵⁷ Van den Hoven & Plug stellen vast dat de strafmotivering vaak bestaat uit een losse opsomming van elementen, zonder dat het verband tussen die elementen wordt geëxpliciteerd.⁵⁸ Doordat er niet voldoende samenhang is tussen de woorden en de zinnen, is de strafmotivering voor leken niet goed te begrijpen. Of dat voor juristen wel het geval is, is overigens nog maar de vraag. De raadsheren Ficq en Sterk wijzen op de onvrede onder professionele lezers, die niet goed uit uitspraken kunnen opmaken waarom 'beslissingen luiden zoals zij luiden'.⁵⁹ Zij constateren dat de motivering weinig inzicht geeft: 'daarin worden hoogstens een aantal factoren opgesomd, die de aard en hoogte van de straf beïnvloed hebben, zonder echter aan te geven hoe zwaar ieder van die factoren weegt, en – erger nog – zonder dat de conclusie nu logisch dwingend uit die factoren voortvloeit'.⁶⁰

Daarnaast betoogt Van den Hoven dat de macrostructuur (de grove opbouw) van rechterlijke uitspraken het begrip van leken niet bevordert. Hij analyseerde de macrostructuur van 250 uitspraken van verschillende rechtsgebieden en ontdekte grote overeenkomsten in de opbouw. Grofweg beginnen rechterlijke uitspraken volgens Van den Hoven met het beschrijven van de feiten en eindigen ze met de conclusie. Daartussenin worden dan de argumenten gepresenteerd. Die structuur herhaalt zichzelf in de kleinere onderdelen van de tekst: eerst de feiten, dan de argumenten, dan de conclusie. Dit veroor-

zaakt volgens Van den Hoven herhalingen in de tekst. Doordat de feiten en soms ook de relevante wetgeving los van de argumenten worden besproken, komen ze later ook weer terug in de argumentatie.⁶¹ Deze structuur werpt volgens Van den Hoven voor leken een drempel op. Om de begrijpelijkheid van uitspraken te vergroten zouden rechters volgens hem eerst de conclusie moeten geven en daarna pas de feiten, regels en argumenten moeten behandelen, waarbij ze ook de samenhang tussen die verschillende elementen duidelijk laten zien.⁶² Of dat inderdaad zo is, is voor zover ik weet nog niet gericht onderzocht.⁶³

Inhoud (diepte)

Tot slot zijn er ook als het gaat om de inhoud onoverkomelijke problemen te verwachten als rechters hun uitspraken voor de professional schrijven. Voorkennis speelt ten slotte een grote rol bij diep begrip van een tekst. Als de schrijver de inhoud afstemt op een lezer met veel voorkennis, neemt hij al snel alleen de informatie op die de professional nodig heeft om de inhoud van de tekst te kunnen begrijpen. De minder ingevoerde lezer sluit hij daarmee feitelijk buiten. De kans is immers buitengewoon klein dat de kennisstructuur waarover de leek beschikt voldoende is om een tekst die voor juristen is geschreven te kunnen begrijpen. Van Lent stelt dan ook terecht dat de begrijpelijkheid van uitspraken voor een groot deel afhangt van een 'publieksgerichte' mentaliteit van de schrijvers.⁶⁴

Welke inhoudelijke informatie leken precies nodig hebben om tot diep begrip van een uitspraak te kunnen komen, is nog niet goed onderzocht. Het zou kunnen dat leken behoefte hebben aan morele overwegingen, zoals Langbroek & Buruma stellen.⁶⁵ Zelf denk ik dat leken vooral gebaat zijn bij uitleg over de regels en procedures die de rechter volgt, en over wat de juridische beslissing in meer praktische zin betekent.⁶⁶ Nader onderzoek moet uitwijzen op welke vragen leken antwoord zoeken in de tekst van de uitspraak.

5. Is klare taal hetzelfde als B1-niveau?

Zoals gezegd is er van oudsher veel aandacht voor de complexe stijl van rechterlijke uitspraken. Dat leken moeite hebben met het taalgebruik in uitspraken, is inmiddels wel duidelijk. Maar is schrijven op B1-niveau dan de oplossing, zoals kennelijk wordt gedacht?⁶⁷ Het antwoord is 'nee, waarschijnlijk niet'. In deze paragraaf ga ik eerst in op de bruikbaarheid van leesbaarheidstools, zoals de zogenaamde B1-tools.⁶⁸ Daarna laat ik zien dat een klare taaluitspraak iets anders is dan een uitspraak op B1-niveau.

5.1. De bruikbaarheid van leesbaarheidstools

Al ruim honderd jaar wordt gezocht naar een betrouwbaar instrument waarmee de begrijpelijkheid van teksten buiten de lezer om kan worden gemeten.⁶⁹ De beroemdste leesbaarheidstool is de 'Reading Ease'-formule uit 1948. Deze formule van de Amerikaan Rudolf Flesch rekent met het aantal zinnen, woorden en lettergrepen van een tekst en komt op basis daarvan tot een score.⁷⁰ Hoe hoger de score, hoe begrijpelijker de tekst zou zijn. Eind jaren vijftig paste socioloog Wouter Douma deze formule aan voor Nederlandse teksten. Het ging daarbij om een minieme

aanpassing waarvoor geen wetenschappelijke onderbouwing bestaat.⁷¹ Het enige verschil dat Douma in aanmerking nam, was tekstlengte. Douma had namelijk van de hoofdredacteur van het Nederlands tijdschrift *Het Beste* gehoord dat de Nederlandse vertalingen van teksten uit *Reader's Digest* ongeveer 10% meer ruimte in beslag nemen dan de originele Engelse teksten. Volgens Jansen & Lentz is de Flesch-Douma op zwak onderzoek gebaseerd en kan de tool ook niet goed voorspellen of een tekst begrijpelijk is of niet.⁷² Toch wordt de Flesch-Douma veel gebruikt, ook in onderzoeken naar de begrijpelijkheid van rechterlijke uitspraken.⁷³

Daarnaast zijn er twee tools op de markt waarvan wordt beweerd dat zij kunnen meten of een tekst op B1-niveau is geschreven.⁷⁴ Een tekst op B1-niveau is een tekst die uit korte, actieve zinnen bestaat en waarin alleen woorden staan die veel voorkomen in onze taal.⁷⁵ Maar het B1-niveau is een van de taalniveaus van het Europees Referentiekader Talen.⁷⁶ Deze taalniveaus zijn in het leven geroepen om te kunnen beoordelen hoe goed iemand een vreemde taal beheerst. Het laagste niveau A1 staat voor 'beginner', B1 voor 'halfgevorderd' en het hoogste niveau C2 voor 'bijna-moedertaalspreker'.⁷⁷ Dat het taalniveau van teksten kan worden gemeten is volgens Jansen op geen enkele manier wetenschappelijk onderbouwd. Net zomin als de stelling dat teksten op B1-niveau voor de meeste Nederlanders begrijpelijk zouden zijn.⁷⁸

Naast het feit dat de B1-tools geen solide wetenschappelijke basis hebben, blijken ze ook niet goed te kunnen voorspellen of een tekst begrijpelijk is of niet. Bij wijze van steekproef lieten onderzoekers van de Universiteit Utrecht *Pinkeltje* meten door zo'n tool. Daaruit bleek dat slechts een klein deel van de volwassenen dit kinderboek zou kunnen begrijpen, omdat het op C1-niveau zou zijn geschreven.⁷⁹ Uit een ander experiment bleek dat de twee tools het vaak niet eens zijn. Slechts bij tien van de negentien teksten die de onderzoekers door de tools lieten beoordelen, kwamen ze op hetzelfde taalniveau uit. Dat is een opmerkelijk slecht resultaat, want het ging om een grove indeling in vier niveaus (A1 en A2 bleken niet voor te komen).⁸⁰ Toch is het vertrouwen in B1 en de besproken tools hoog. Verschillende overheidsinstellingen zeggen inmiddels te streven naar teksten op B1-niveau, of adviseren andere partijen op dat niveau te schrijven.⁸¹ En in

2018 werd het B1-niveau ook genoemd in een motie voor begrijpelijke taal in rechterlijke uitspraken.⁸²

Omdat de behoefte aan een valide leesbaarheidsinstrument groot is, hebben Nederlandse wetenschappers van verschillende disciplines zich de afgelopen jaren toegelegd op de ontwikkeling van een tool die automatisch verschillende linguïstische kenmerken uit een tekst kan halen (T-Scan).⁸³ Deze tool is gebaseerd op experimenteel en theoretisch onderzoek en geeft een goed beeld van de oppervlaktekenmerken van een tekst.⁸⁴ Kleijn onderzocht in hoeverre de verschillende gemeten linguïstische kenmerken de begrijpelijkheid van teksten kunnen voorspellen. De data van haar experimentele studies, waarbij zij van 60 teksten twee versies maakte, zijn gebruikt om een nieuw leesbaarheidsinstrument te bouwen. Dit instrument blijkt een betere voorspeller van leesbaarheid te zijn dan de 'oude, populaire formules'.⁸⁵ Maar uit het onderzoek van Kleijn blijkt ook dat stilistische aanpassingen alleen weinig invloed hebben op de begrijpelijkheid van een tekst.⁸⁶ De conceptuele complexiteit (de boodschap) en de stilistische complexiteit (de vorm) bepalen namelijk *samen* hoe begrijpelijk een tekst is.⁸⁷ De inzet van een leesbaarheidstool kan dus alleen in zeer beperkte mate helpen om teksten begrijpelijker te maken. Dezelfde informatie in een eenvoudiger stijl gieten heeft nu eenmaal weinig zin als de lezer de gelezen informatie niet kan koppelen aan zijn voorkennis.

Daarnaast is het volgens Kleijn gevaarlijk om 'naar formules toe te schrijven' als niet met experimenteel onderzoek is getest wat het effect is van bepaalde tekstingrepen op de begrijpelijkheid van een tekst.⁸⁸ Uit de resultaten van een leesbaarheidsscan worden namelijk

Dezelfde informatie in een eenvoudiger stijl gieten heeft weinig zin als de lezer de gelezen informatie niet kan koppelen aan zijn voorkennis

56. Nolta 1997, p. 70.

57. Schalken 2006, p. 48.

58. Van den Hoven & Plug 2009, p. 1158.

59. Sterk & Ficq 2008, p. 153.

60. Sterk & Ficq 2008, p. 153.

61. Van den Hoven 2011, p. 501.

62. Van den Hoven 2011, p. 506.

63. Dat lezers de standpunt-argumentvolgorde inderdaad beter begrijpen dan de argument-standpuntvolgorde is wel uit experimenteel onderzoek gebleken (Britt & Larson 2002).

64. Van Lent 2008, p. 165.

65. Vergelijk Langbroek 2014, p. 8. en Buruma 2006.

66. Van der Bruggen 2018B en Van der

Bruggen 2014.

67. Vergelijk de motie voor begrijpelijke taal in uitspraken (<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35000-VI-58.html>) en Visser 2009.

68. Met het begrip 'leesbaarheid' wordt bij dit soort instrumenten hetzelfde bedoeld als met 'begripelijkheid'.

69. Kleijn 2018, p. 1.

70. Het gemiddelde aantal woorden per zin (SL) en het gemiddelde aantal lettergrepen per woord (WL) worden ingevuld in de volgende formule: RE = 206,84 - (1,02 maal SL) - (0,85 maal WL). De uitkomst is de Reading Ease (RE).

71. Kleijn 2018, p. 7.

72. Jansen & Lentz 2008, p. 4.

73. De Groot-van Leeuwen 2015 en Langbroek 2014.

74. Het gaat om Examen van BureauTaal en Klinkende Taal van Gridline.

75. Visser 2009, p. 308.

76. www.erk.nl.

77. A1: beginner, A2: beginner plus, B1: halfgevorderd, B2: gevorderd, C1: ver- gevorderd, C2: bijna moedertaal.

78. Jansen 2013, p. 56.

79. Jansen & Lentz 2008, p. 6.

80. Kraf, Lentz & Pander Maat 2011, p. 260.

81. <https://directduidelijk.nl/schrijftips/tips/>; www.communicatierijk.nl/vakkennis/rijks-

websites/aanbevolen-richtlijnen/taalniveau-b1/; Lentz 2011, p. 18.

82. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35000-VI-58.html>.

83. T-Scan is een samenwerkingsproject van verschillende onderzoekers, programmeurs en andere experts van de Universiteit Utrecht, Radboud Universiteit, Cito en de Nederlandse Taalunie.

84. Pander Maat e.a. 2014.

85. Kleijn 2018, p. 236.

86. Kleijn 2018, p. 237.

87. Kleijn 2018, p. 228.

88. Kleijn 2018, p. 237.

Een klaretaaluitspraak is dus een uitspraak die op oppervlakte- én diepteniveau is afgestemd op een doelgroep van leken. Met schrijven op B1-niveau heeft klare taal niet veel te maken

gemakkelijk verkeerde conclusies getrokken.⁸⁹ Een voorbeeld daarvan is de constatering dat teksten die lager scoren op tekstbegrip relatief veel verbindingswoorden bevatten. Daar zou je uit kunnen afleiden dat verbindingswoorden een tekst complex maken. Maar uit proeven blijkt dat de begrijpelijkheid van teksten over het algemeen juist verbetert door verbindingswoorden toe te voegen. Verbindingswoorden *veroorzaken* dus geen onbegrijpelijkheid, maar komen nu eenmaal meer voor in conceptueel complexe teksten.⁹⁰ Het is kwalijk als teksten worden herschreven op grond van dit soort verkeerde conclusies. Zo bleken sterk versimpelde teksten in vmbo-leerboeken juist slecht te begrijpen voor vmbo-leerlingen. Blijkbaar dachten de schrijvers van verschillende lesmethodes dat leerlingen gebaat waren bij korte zinnen zonder verbindingswoorden. In werkelijkheid bleken deze gefragmenteerde teksten het leerlingen alleen maar extra moeilijk te maken om zich een voorstelling te maken van de tekst.⁹¹

Zolang gevalideerde leesbaarheidstools worden gebruikt om de stilistische complexiteit van een tekst te kunnen beoordelen, zijn ze nuttig. We weten immers uit de onderzoeken van Langer e.a. dat een eenvoudige stijl een voorwaarde is voor begrijpelijkheid. Maar dat alle begrijpelijke teksten stilistisch eenvoudig zijn, betekent nog niet dat een stilistisch eenvoudige tekst automatisch begrijpelijk is. Uit de vaststelling dat alle koeien dieren zijn volgt tenslotte ook niet dat elk dier een koe is.

5.2. Waar klare taal binnen de rechtspraak voor staat

De gedachte dat rechters maar even wat woordjes moeten veranderen en zinnestukjes moeten opknippen om hun uitspraken begrijpelijker te maken roept dus terecht weerstand op.⁹² En voor zover tegenstanders van klare taal tegen deze oppervlakkige benadering ageren, ben ik het van harte met ze eens. Voor veel voorstanders van klare taal is echter al lang duidelijk dat de oplossing niet alleen moet worden gezocht in het vereenvoudigen van de stijl. Zo merkte literator en rechtsgeloorde Jacob Israël de Haan ruim honderd jaar geleden al op dat taalkundige aanpassingen weinig zin hadden. Dat was volgens hem 'peuteren aan de verf van het schip. Klein in het kleine'.⁹³

In 2009 wees Vrieze erop dat taaltrucjes niet werken om uitspraken begrijpelijker te maken. Volgens hem moet de rechter de kenniskloof overbruggen met goede uitleg, voor een heldere structuur zorgen door samenhang aan te brengen tussen de zinnen én daarbij taal gebruiken die de leek verstaat.⁹⁴ Ook Verheij, Michiels & Verburg benadrukken in hun pleidooien voor begrijpelijke uitspraken dat complex taalgebruik niet de enige drempel is die voor lezers zonder juridische kennis wordt opgeworpen.⁹⁵ En in mijn artikel 'In de beperking toont zich de meester' vertaalde ik de begrijpelijkheidskenmerken uit par. 4.1. naar negen kenmerken van uitspraken in klare taal.⁹⁶

Dat de klaretaalbeweging de aandacht niet alleen richt op stijl, blijkt ook uit de juryrapporten van de Klaretaalbokaal. Sinds 2016 wordt die prijs jaarlijks uitgereikt aan de schrijvers van de begrijpelijkste uitspraak. President van de Hoge Raad Feteris is voorzitter van deze jury, die verder nog bestaat uit verschillende medewerkers van de rechtspraak, een journalist en een taalkundige. De oordelen van deze jury geven een goed beeld van de eisen waaraan een 'klaretaaluitspraak' kennelijk moet voldoen. Waarom de keus op de *Bandidos*-uitspraak van het Hof Arnhem-Leeuwarden viel?⁹⁷ Jurylid rechter Lie zegt hierover onder meer in *Mr.*: 'Deze uitspraak bewijst dat je ook een juridisch ingewikkelde kwestie duidelijk en begrijpelijk op papier kunt zetten.' De stijl van de uitspraak is volgens de jury zeker een pluspunt, maar de opbouw van de uitspraak ook. De beslissing wordt namelijk al in het begin genoemd en de uitspraak bevat een leeswijzer, waardoor de lezer meteen weet waar hij aan toe is en goed door de tekst wordt geleid'.⁹⁸ Een klaretaaluitspraak is dus een uitspraak die op oppervlakte- én diepteniveau is afgestemd op een doelgroep van leken. Met schrijven op B1-niveau heeft klare taal niet veel te maken.

6. Wat heeft eerder onderzoek aangetoond?

Niet iedere lezer heeft de capaciteit om een rechterlijke uitspraak te begrijpen. Het is dan ook een illusie om te denken dat alle uitspraken zo geschreven zouden kunnen worden dat ze voor iedereen begrijpelijk zijn, zoals Lewin terecht opmerkt in zijn blog in *NJB*.⁹⁹ Anderzijds is ook duidelijk geworden dat uitspraken wel erg hoge eisen stellen aan hun lezers. Op welke manier de begrijpelijkheid van uitspraken optimaal kan worden vergroot, is nog niet grondig genoeg onderzocht. Maar dat er geen enkel onderzoek zou zijn dat 'de zegeningen van klare taal onderbouwt', zoals Merckelbach suggereert, is nu ook weer niet het geval.¹⁰⁰ Om te beginnen sluit de klaretaalbeweging aan bij algemene wetenschappelijke inzichten over wat ervoor nodig is om teksten begrijpelijker te maken. Daarnaast zijn er de afgelopen jaren verschillende experimenten uitgevoerd met tekstingrepen in Nederlandse uitspraken. Hieronder bespreek ik wat die studies ons hebben gebracht.

Het eerste empirische onderzoek naar de begrijpelijkheid van rechterlijke uitspraken is dat van Ensink & Nolta. Zij herschreven in 1998 een arrest van de Hoge Raad, het *Chabot*-arrest. Dat arrest ging over een psychiater die had meegewerkt aan de euthanasie van een ernstig depressieve vrouw. Ensink & Nolta herschreven dat arrest zowel op diepte- als op oppervlaktenniveau en baseerden zich daarbij op de herschrijfrichtlijnen van Ensink & Sauer (zie par. 4.1).¹⁰¹ Ensink & Nolta testten de begrijpelijkheid van beide versies door het originele arrest aan één arts te laten lezen en de herschrijving aan een andere arts. Zij

gebruikten de hardop-denkmethode om een indruk te krijgen van de mate waarin deze artsen het arrest begrepen en de moeite die zij moesten doen om tot begrip te komen. Voor de arts die de herschrijving las, bleek de tekst veel begrijpelijker te zijn dan voor de arts die het origineel kreeg. Daarnaast vroegen Ensink & Nolta tien juristen de twee versies te vergelijken. Daaruit kwam naar voren dat juristen nog wel kritiek hadden op de herschrijving. Zij vonden dat de herschrijving de originele tekst niet zonder meer kon vervangen.

Malsch, De Poot, Verkuylen en Wolters herschreven in 2004 drie strafvonnissen.¹⁰² Het onderzoek van Ensink & Nolta had volgens hen aangetoond dat ingrijpend herschrijven ten koste gaat van de juridische adequaatheid en daarom beperkten zij zich bij hun eigen experiment tot ingrepen op technisch-materieel oppervlakteniveau.¹⁰³ Zij lieten de inhoud, de structuur en het jargon van de originele vonnissen intact en vereenvoedigden alleen de stijl door:

- belangrijke zinsdelen vooraan in de zin te plaatsen;
- tangconstructies uit de tekst te halen;
- lange zinnen op te delen in kortere;
- passieve zinnen actief te maken;
- archaisch taalgebruik door hedendaags taalgebruik te vervangen.¹⁰⁴

Vervolgens testten zij de verschillende versies bij 73 respondenten, die zij onderverdeelden in drie groepen: een groep juristen, een groep hoogopgeleide leken en een groep laagopgeleide leken.

Volgens Malsch e.a. blijkt uit dit experiment dat herschrijven redelijk eenvoudig is en de juridische adequaatheid van een vonnis niet hoeft aan te tasten.¹⁰⁵ Blijkbaar was de manier van herschrijven niet té ingrijpend geweest, aldus de onderzoekers.¹⁰⁶ Enige nuancering is hier echter op zijn plaats. Malsch e.a. baseren hun conclusie op het gegeven dat geen enkele jurist die een herschrijving had gelezen spontaan had opgemerkt dat het vonnis niet deugde. De respondenten wisten niet dat er twee versies van het vonnis bestonden en naar een oordeel over de juridische adequaatheid was niet expliciet gevraagd.¹⁰⁷ Het experiment is op dit punt dus wezenlijk anders dan het onderzoek van Ensink & Nolta, waarin juristen twee versies van een arrest vergeleken.¹⁰⁸ Ensink & Nolta concluderen zelf overigens niet dat ingrijpend herschrijven ten koste gaat van de juridische adequaatheid en dat blijkt ook niet uit hun onderzoek. Zij stellen vast dat de juristen *deze* herschrijving van het arrest als niet *geheel* adequaat beoordeelden. Daarbij merken zij op dat bij dit oordeel kan hebben meegespeeld dat de her-

schreven versie niet van een autoriteit afkomstig was.¹⁰⁹

Een tweede nuancering betreft de vaststelling dat herschrijven redelijk eenvoudig is. Dat kan wel zo zijn, maar het experiment van Malsch e.a. toont juist overtuigend aan dat oppervlakkig herschrijven strafvonnissen niet begrijpelijker maakt. Leken bleken de herschreven versies namelijk niet beter te begrijpen dan de originele vonnissen, ook al hadden zij de herschrijvingen als begrijpelijker ervaren.¹¹⁰ De onderzoekers testten het feitelijke begrip van de respondenten door ze te laten opschrijven wat zij van de verschillende delen van het vonnis hadden onthouden (tenlastelegging, bewijsmiddelen en bewijsmotivering, sanctiemotivering en sanctie). De leken die de herschrijving hadden gelezen bleken wel iets meer elementen te kunnen reproduceren, maar konden die elementen nog steeds niet onderbrengen in de juiste categorie.¹¹¹ Bijna de helft van de leken had de functie van de verschillende onderdelen van het vonnis niet begrepen en de herschrijving verbeterde dit niet. Het gebrekkige begrip kon niet worden verklaard door de leesvaardigheid van de proefpersonen, want er was geen verschil tussen hoogopgeleide en laagopgeleide leken.¹¹² Volgens Malsch e.a. blijkt dan ook uit dit experiment dat leken te weinig achtergrondkennis hebben om een strafvonnis te kunnen begrijpen.¹¹³ Maar je zou ook kunnen zeggen dat strafvonnissen blijkbaar niet de informatie bevatten die leken nodig hebben. Oppervlakkig herschrijven is dan misschien eenvoudig, maar verandert daar niets aan.

In 2006 onderzochten Malsch, Lavender en Nijboer het verschil in begrijpelijkheid tussen vonnissen met en zonder motivering van de schuld en de straf. Voor dit experiment selecteerden zij vier strafvonnissen en maakten daarvan een versie waarbij de motiveringen waren weggelaten. Deze versies legden zij voor aan 144 proefpersonen zonder juridische achtergrond. Uit dit experiment bleek allereerst dat respondenten de beslissing beter begrepen als zij een vonnis met motivering hadden gelezen. Dat is op zich geen verrassende uitkomst: enige uitleg is altijd beter dan geen uitleg.¹¹⁴ Interessanter is dat bleek dat de motivering die wél werd gegeven, niet toereikend was voor leken. Belangrijke vragen bleven voor hen onbeantwoord, zoals blijkt uit de volgende opmerking: 'Het is me duidelijk waarom er een gevangenisstraf wordt gegeven, maar niet waarom dat vier jaar is. Het is wel duidelijk dat de man minder toerekeningsvatbaar is, maar er wordt niet bij verteld hoeveel jaar dat dan op een totale gevangenisstraf zou mogen afdoen. Want hoeveel staat er normaal op moord met voorbedachten rade?'¹¹⁵ Volgens Malsch e.a. laat dit experiment zien dat er meer aandacht moet komen voor 'inhoudelijke, inzichtgevende motive-

89. Jansen & Lentz 2008, p. 5.

90. Kleijn 2018, p. 237.

91. Land 2009.

92. Vergelijk Zwart 2018 en Lewin 2020.

93. Rademaker 1986, p. 179.

94. Vrieze 2009.

95. Vergelijk Verheij 2016, Michiels 2017 en Verburg 2018.

96. Van der Bruggen 2018B.

97. Zie ECLI:NL:GHARL:2018:10865.

98. www.mr-online.nl/klaretaalbokaal-voor-bandidos-uitspraak/

99. Lewin 2020.

100. Merckelbach 2019, p. 235.

101. Deze richtlijnen beschreef Nolta ook uitgebreid in haar boek *Taal in toga* 1997, p. 71-104.

102. Over dit experiment schreven Malsch, De Poot en Verkuylen twee artikelen: één in 2004 en één in 2007. Bij het eerste was ook

Wolters betrokken, bij het tweede niet.

103. De Poot e.a. 2007, p. 53.

104. De Poot e.a. 2007, p. 54.

105. De Poot e.a. 2007, p. 59.

106. De Poot e.a. 2007, p. 55.

107. Vergelijk Malsch e.a. 2004, p. 1116-1117 en De Poot e.a. 2007, p. 54-55.

108. Ensink & Nolta 1998, p. 201-204.

109. Ensink & Nolta 1998, p. 205.

110. Malsch e.a. 2004, p. 1115 en De Poot

e.a. 2007, p. 59.

111. De Poot e.a. 2007, p. 57.

112. De Poot e.a. 2007, p. 59.

113. De Poot e.a. 2007, p. 59-60.

114. Ook uit het kleinschalige experiment van Van der Schaaf & Malsch bleek dat de respondenten de vonnissen zonder motiveringen het minst begrijpelijk vonden (Van der Schaaf & Malsch 2015).

115. Malsch e.a. 2006, p. 367.

ringen, die sterker dan nu het geval is op de buitenwereld zijn gericht'.¹¹⁶

Sportel onderzocht in 2015 of Promis-vonnissen (zie par. 2.2) begrijpelijker zijn voor leken dan de 'klassieke' vonnissen van vóór Promis. Zij selecteerde twee Promis-vonnissen en paste daarna twee klassieke vonnissen over vergelijkbare delicten zo aan dat de feiten en de straf gelijk waren.¹¹⁷ Deze vier versies legde zij vervolgens voor aan 834 respondenten. Hieruit bleek dat de respondenten de Promis-vonnissen wel als begrijpelijker *beoordeelden*, maar dat ze de informatie in die vonnissen toch niet veel beter hadden begrepen.¹¹⁸ Daarmee bevestigt dit experiment opnieuw dat feitelijk begrip niet automatisch toeneemt wanneer lezers een tekst als begrijpelijker ervaren. Dat Promis positief zou zijn voor de begrijpelijkheid van uitspraken, zoals Sportel stelt, is op grond van dit experiment dan ook niet te zeggen. Bovendien blijft het onduidelijk wat precies de kenmerken zijn van een Promis-vonnis, iets wat Sportel zelf ook opmerkt.¹¹⁹ Daardoor weten we niet welke tekstingrepen met dit experiment zijn getest.

Poot schreef in 2019 een prijswinnende scriptie over de begrijpelijkheid van kindvriendelijke familierechtuitspraken.¹²⁰ Zij stelde vast dat rechters vooral streven naar een eenvoudige stijl en een begripvolle toon als zij kindvriendelijk schrijven.¹²¹ Voor haar experiment selecteerde Poot drie kindvriendelijke uitspraken en legde deze voor aan 63 vierdeklassers van het vwo, de havo en het vmbo. Zij vroeg de scholieren naar hun oordelen over de begrijpelijkheid van de teksten en testte ook hun feitelijke begrip. De uitkomst was dat de drie uitspraken allemaal niet erg begrijpelijk bleken te zijn voor scholieren: niet meer dan een kwart van de leerlingen scoorde hoog op begrip. Opvallend is het grote verschil tussen de *ervaren* begrijpelijkheid en het feitelijke begrip, want driekwart van de leerlingen beoordeelde de teksten wel als begrijpelijk. Ook uit dit experiment blijkt dus dat ingrepen op oppervlakteniveau uitspraken niet wezenlijk begrijpelijker maken. En dat begrijpelijkheidsoordelen weinig zeggen over daadwerkelijk begrip.

Het meest recente experiment met verschillende versies van één uitspraak is het afstudeerproject van Geerlings.¹²² Zij herschreef een bestuursrechtelijke uitspraak op zowel oppervlakteniveau als diepteniveau en liet de herschrijving controleren door twee rechters en een griffier.¹²³ De herschrijving was stilistisch eenvoudig en voldeed op diepteniveau voor een groot deel aan de volgende eisen:

- procedures worden uitgelegd;
- praktische gevolgen worden beschreven;
- de hele uitspraak staat in dienst van de belangrijkste boodschap;
- de inleiding maakt duidelijk op welke vraag de uitspraak antwoord geeft;
- de uitspraak geeft zo snel mogelijk antwoord op de belangrijkste vraag;
- de uitspraak is snel én goed te scannen.¹²⁴

Geerlings legde de verschillende versies voor aan 106 respondenten, waarvan de ene helft het origineel kreeg en de

andere helft de herschrijving. De respondenten gaven een rapportcijfer voor de begrijpelijkheid van de tekst en beantwoordden vier begripsvragen over de tekst. Van de groep die het origineel had gelezen, bleek slechts 30% de motivering van de rechter te hebben begrepen, tegenover 70% van de respondenten die de herschrijving hadden gelezen. Bovendien bleek de groep die de herschreven versie had gelezen het eigen tekstbegrip beter te kunnen inschatten dan de respondenten aan wie de originele versie was voorgelegd.¹²⁵ Het verschil in lezersoordelen over de begrijpelijkheid van de teksten was groot: het origineel scoorde gemiddeld een rapportcijfer 4,3 en de herschrijving een 7,1. Niet eerder liet een experiment zo overtuigend zien dat tekstingrepen de begrijpelijkheid van uitspraken kunnen verbeteren. Dieper begrip is blijkbaar te bereiken met een combinatie van ingrepen op oppervlakteniveau en diepteniveau. Maar welke ingrepen nu precies welk effect hebben gehad, is uit dit experiment niet op te maken.

7. Hoe nu verder?

Dat de rechter 'klare taal' moet gebruiken, is inmiddels een breed gedragen norm. Toch zijn rechterlijke uitspraken (nog steeds) niet erg begrijpelijk. De vraag is dan ook wat ervoor nodig is om dit te veranderen. Uit verschillende experimenten blijkt dat het niet voldoende is om alleen het taalgebruik in uitspraken te vereenvoudigen. Oppervlakkige ingrepen zorgen er weliswaar voor dat leken de uitspraken als begrijpelijker *ervaren*, maar niet dat zij deze ook beter begrijpen. Ingrepen op oppervlakteniveau samen blijken de begrijpelijkheid wél te vergroten. Daarmee is empirisch aangetoond dat peuten aan de verf, zoals schrijven op B1-niveau, weinig oplost. En dat de klaretaalbeweging op de goede weg is door niet alleen aandacht te besteden aan de stijl, maar ook aan de structuur en de inhoud van uitspraken.

Met welke tekstingrepen de begrijpelijkheid van uitspraken optimaal kan worden verbeterd, weten we nog niet precies. Het doel van mijn promotieonderzoek is om dat te achterhalen. Ik verwacht dat het mogelijk is om uitspraken begrijpelijker te maken zonder afbreuk te doen aan de juridische functionaliteit ervan. Ook verwacht ik dat lezers meer geneigd zijn een rechterlijke beslissing te aanvaarden wanneer zij de uitspraak begrijpen. Als deze verwachtingen uitkomen, betekent dit dat begrijpelijke uitspraken heilzame effecten hebben zonder dat er kwalijke bijwerkingen te vrezen zijn. De keuze om ten koste van de leek voorrang te geven aan de juridisch ingevoerde lezer, is dan niet goed meer uit te leggen. •

¹¹⁶ Malsch e.a. 2006, p. 368.

¹¹⁷ De Groot-van Leeuwen 2015, p. 98.

¹¹⁸ De Groot-van Leeuwen 2015, p. 103.

¹¹⁹ De Groot-van Leeuwen 2015, p. 115.

¹²⁰ www.rug.nl/rechten/news/archief/2019/rechtenstudente-sarah-devorah-poot-wint-jaap-doek-kinderrechten-scriptieprijs-2019.

¹²¹ Poot 2019, p. 16.

¹²² Geerlings 2019 en Geerlings & Van Montfort 2020.

¹²³ Geerlings 2019, p. 30-32.

¹²⁴ Geerlings 2019, p. 32.

¹²⁵ Geerlings 2019, p. 59.

Literatuurlijst

- Bergh, G.C.J.J. van den & J.M. Broekman, *Recht en taal*, Deventer: Kluwer 1979.
- Britt, M.A., & Larson, A.A., 'Constructing representations of arguments', *Journal of Memory and Language* 2003, afl. 48, p. 794-810.
- Bruggen, G.G. van der, 'Te vroeg gejuicht, de kurk blijft op de fles', *njb.nl*, 27 oktober 2014.
- Bruggen, G.G. van der, 'Je gaat het pas zien als je het doorhebt', *Trema* 2018/41, afl. 4, (A).
- Bruggen, G.G. van der, 'In de beperking toont zich de meester', *NTB* 2018/72, afl. 10, p. 463-467, (B)
- Bruggen, G.G. van der, 'Een kleine stap voor een rechter, een reuzensprong voor de rechtspraak. Afdeling bestuursrechtspraak maakt werk van begrijpelijker uitspraken', *JBplus* 2016, p. 109-116.
- Bruggen, G.G. van der, 'En toen vloog er een stoel door de rechtszaal', *NJB* 2015/679, afl. 14, p. 679-877 en *njb.nl*, 9 april 2015.
- Buruma, Y., 'Motiveren: waarom?', in: *Systeem in ontwikkeling* (Knigge-bundel), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005.
- Buruma, Y., 'Rechtspreken in de dramademocratie', *Kanttekeningen bij lekenrechtspraak en motiveringsvereisten*, *D&D* 2006/77, p. 1077-1088.
- Corstens, G., 'Waarom en waartoe motiveren?', in: G. Corstens, (red.), *Het Nederlands strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2011, p. 661-664.
- Dijk, T.A. van & Kintsch, W., *Strategies of Discourse Comprehension*, New York: Academic Press 1983.
- Eindrapport Pilot PROMIS, 26 mei 2005.
- Eindrapport Promis II, 27 september 2007.
- Enschede, Ch.J., *Motivering en motief*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1959.
- Ensink, T., *De menselijke tekstverwerker. Functionele en cognitieve aspecten van tekstinterpretatie*, Amsterdam: Thesis Publishers 1992.
- Ensink, T. & J. Nolta, 'De toegankelijkheid van rechtspraak. Het Chabot-arrest herschreven', *Taalbeheersing* 1998, 20, 3, p. 193-216.
- Ensink, T. & C. Sauer, 'Popularisering van vakteksten. Naar een model voor herschrijfprijncipes', *Toegepaste taalwetenschap in artikelen* 1994, p. 99-108.
- Frank, S.L., Koppen, M., Noordman, L.G.M. & Vonk, W., 'Modeling Multiple Levels of Tekst Representation', in: F. Schmalhofer & C.A. Perfetti (eds.), *Higher level language processes in the brain: inference and comprehension processes*, Mahwah, NJ: Erlbaum 2007, p. 133-157.
- Geerlings, M., *Herschrijven loont. Een empirisch onderzoek naar de begrijpelijkheid van rechterlijke uitspraken* (masterthesis Amsterdam VU), 2019.
- Geerlings, M. & A.V. Montfort van, 'What exactly did the judge decide? Clear language and well-arranged structure lead tot better comprehensible court judgements', *Archives of Business Research* 2020, 8, 1, p. 248-260.
- Gerits, J., *Betere taal. Meer recht. Handboek rechtstaalbeheersing*, Leuven: Acco 1999.
- Groot, G. de, 'Motiveren van rechterlijke uitspraken: een evenwichtsoefening', in: Corstens, G.J.M. e.a., *175 jaar Hoge Raad der Nederlanden: bijdragen aan de samenleving*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2014.
- Groot-van Leeuwen, L. E. de, e.a., 'Het vonnis beter uitgelegd? Maatschappelijke effecten van beter motiveren in de strafrechtpraak', *Research Memoranda* 2015, 10, 2.

- Hofhuis, H.F.M., 'De taal van de rechter', in: W.M.J. Bekkers (red.), *Meesterlijke taal. Over taal en taalgebruik in het recht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1988.
- Houët, H. & E. Teeling, *Overtuigende advies- en beleidsrapporten*, Rotterdam: Performa Uitgevers 2002.
- Hoven, P. van den & H.J. Plug, 'Wat Promis kan leren over de begrijpelijkheid van de rechtstaal', *NJB* 2009/870, afl. 18, p. 1156-1159.
- Hoven, P. van den & H.J. Plug, 'Naar een verbetering van strafmotiveringen. Een onderzoek naar de effectiviteit van het PROMIS-model', *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 2008, 30, 3, p. 249-267.
- Hoven, P. van den, 'The Unchangeable Judicial Formats', 7 september 2011, <https://link.springerlink.com>.
- Jansen, C. & L. Lentz, 'Hoe begrijpelijk is mijn tekst? De opkomst, neergang en terugkeer van de leesbaarheidsformules', *Onze Taal* 2008, 1, p. 4-7.
- Jansen, C., 'Taalniveau B1: de nieuwste kleren van de keizer', *Onze Taal* 2013, 82, 2, p. 56-57.
- Jonker, D. & P.J. van den Hoven, *Recht spreken, krom schrijven. Een bescheiden taalgids voor juristen*, Deventer: Kluwer 1983.
- Kamalski, J., T.J.M. Sanders, L. Lentz & H. van den Bergh, 'Hoe kun je het beste meten of een leerling een tekst begrijpt? Een vergelijkend onderzoek naar vier methoden', *Levende Talen Tijdschrift* 2005, 6, 4, p. 3-9.
- Kintsch, W. & T.A. van Dijk, 'Toward a Model of Text Comprehension and Production', *Psychological Review* 1978, 85, 5, p. 363-394.
- Kintsch, W. & K.A. Rawson, 'Comprehension', in: M.J. Snowling & C. Hulme (eds.), *Blackwell handbook of developmental psychology. The science of reading: A handbook* 2005, p. 209-226.
- Kleijn, S., *Clozing in on readability. How linguistic features affect and predict text comprehension and on-line processing* (diss. Utrecht), 2018.
- Knigge, G., *Beslissen en motiveren* (de artt. 348, 350, 358 en 359 Sv), Alphen aan den Rijn: Tjeenk Willink 1980.
- Kraf, R., L. Lentz & H. Pander Maat, 'Drie Nederlandse instrumenten voor het automatisch voorspellen van begrijpelijkheid. Een klein consumentenonderzoek', *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 2011, 33, 3, p. 249-265.
- Land, J.F.H., *Zwakke lezers, sterke teksten?*, (diss. Utrecht), 2009.
- Land, Sanders & Van den Bergh, 'Effectieve tekststructuur voor het vmbo: een corpus-analytisch en experimenteel onderzoek naar tekstbegrip en tekstwaardering van vmbo-leeringen voor studieteksten', *Pedagogische Studiën*, 2008, 85, 2, p. 76-94.
- Land, J. F. H., & Sanders, T. J. M., 'Lezen. Leuk én leerzaam. Over tekstbegrip op het vmbo', in: D. Schram (ed.), *Lezen in het vmbo. Onderzoek - interventie - praktijk*, Delft: Eburon 2007, p. 123-149.
- Langbroek, P., e.a., *Motiveringen van de Rechtbank Utrecht. Een onderzoek naar de tekstenmerken en de publieken van rechterlijke motiveringen*, Universiteit Utrecht 2014.
- Langer, I., F. Schulz von Thun & Reinhard Tausch, *Sich verständlich ausdrücken*, München: Ernst Reinhardt, GmbH & Co KG, Verlag 2019 (11e druk).
- Lent, L. van, *Externe openbaarheid in het strafproces*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008.
- Lentz, L. & H. Pander Maat, *Wat mankeert er aan die tekst? De evaluatie van voorlichtingsteksten over subsidieregelingen*, Amsterdam: Thesis Publishers 1993.
- Lentz, L., *Let op: Begrip verplicht! Begrijpelijkheid als norm in de wet* (oratie Utrecht) 2011.

Lewin, C.L.B., 'Leesbare civiele vonnissen', *NJB* 2020/185, afl. 3, p. 205 en njb.nl, 24 januari 2020.

Malsch, M., T.J. Lavender & J.F. Nijboer, 'Van kop tot staart. Helpt de motivering bij het begrijpen van schriftelijke strafvonnissen?', *NJB* 2006/287, afl. 7, p. 365-367.

Malsch, M., e.a., 'Hoe helder is de rechter? Leesbaarheid en begrijpelijkheid van strafrechtelijke vonnissen', *NJB* 2004, afl. 22, p. 1112-1117.

Merkelbach, H., 'Klare Taal: Wie kan daar nu tegen zijn?', *Expertise en Recht* 2019, 6, p. 233-235.

Michiels, F.C.M.A., *De taal van het bestuursrecht. Een pleidooi voor verstaanbaarheid*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2017.

Mulder, G., & Sanders, T. J. M. 'Causal coherence relations and levels of discourse representation', *Discourse Processes* 2012, 49, 6, p. 501-522.

Nolta, *Taal in toga. Over toegankelijke (straf)rechtstaal*, Deventer: Kluwer 1997.

Overduin, B., *Rapporteren. Het schrijven van rapporten, notas, scripties en artikelen*, Utrecht: Het Spectrum 1996.

Pander Maat, H.L.W., *Tekstanalyse. Wat teksten tot teksten maakt*, Bussum: Uitgeverij Coutinho 2002.

Pander Maat, H.L.W. e.a., 'T-Scan: a new tool for analyzing Dutch text', *Computational Linguistics in the Netherlands Journal* 2014, 4, p. 53-74.

Pander Maat, H.L.W., 'Leestaken in beroepssituaties', *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 1990, 12, 3, p. 161-179.

Plug, H.J., *In onderlinge samenhang bezien. De pragma-dialectische reconstructie van complexe argumentatie in rechterlijke uitspraken*, Amsterdam: Thela Thesis 2000.

Poot, S.D., *In de kinderschoenen. Onderzoek naar kindvriendelijke uitspraken in de Nederlandse civiele rechtspraak*, scriptie Universiteit Groningen 2019.

Poot, C. de, M. Verkuylen & M. Malsch, 'Leesbaarheid maakt gebrek aan kennis zichtbaar', in: M. Malsch & N. van Manen (red.), *De begrijpelijkheid van de rechtspraak*, Nederlands Studiecen-

trum Criminaliteit en Rechtshandhaving, 2007.

Promis Best Practice 3.0, december 2011.

Rademaker, J., 'Jacob Israël de Haan (1881-1924) en de strafrechtstaal', *Recht en Kritiek* 1986, 2, p. 176-190.

Reinsma, M. & R. Reinsma, "'De vrouw in wier lichaam zich eerst bedoeld leven ontwikkelt", of Zestig jaar Nederlandse rechtstaal', *NJB* 1976, afl. 26, p. 857-872.

Renkema, J., *Schrijfwijzer*, Den Haag: Sdu 2010.

Schalken, T., 'Het rechterlijk vonnis als onvoltooid verhaal', in: Gaakeer, J.(red.) e.a., *Spiegels voor rechters* 2006, p. 45-50.

Schaaf, J. van der & M. Malsch, 'Burgers over strafvonnissen. De begrijpelijkheid en overtuigingskracht van rechterlijke uitspraken', *Trema* 2015/37, afl. 3, p. 96-102.

Sikkema, T., L. Lentz, H. Pander Maat & N. Jungmann, 'De schuld van incassodocumenten', *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 2017, 39, 3, p. 273-296.

Steehouder, M., C. Jansen, J. Mulder, W. Zeijl & E. van der Pool, *Leren communiceren. Handboek voor mondelinge en schriftelijke communicatie*, Groningen: Noordhoff Uitgevers 2016.

Sterk, C.H.W.M. & C.R.L.R.M. Ficq, 'Promis: inzicht in de gedachtegang van de rechter', *NJB* 2008/117, afl. 3, p. 153-157.

Tonkelaar, H. den, 'Hoe komen de bewoordingen van vonnissen en arresten tot stand?', *Ars Aequi* 2015, 2, p. 594-601.

Verburg, D.A., 'De rechter tussen straattaal en jargon. Op weg naar begrijpelijke uitspraken', *Ars Aequi* 2018, p. 169-173.

Verheij, L., *Begrijpelijke taal in de rechtspraak*, 2016.

Verschoof, R., 'Transparantie en rechterlijke autonomie', *Ars Aequi* 2013, p. 821-825.

Visser, W., 'Het moet. Het kan ook. Maar we gaan het niet doen', *Trema* 2009, afl. 7, p. 305-310.

Vrieze, G., 'Oogcontact. Hoe de rechtspraak verstaanbaar en begrijpelijk te maken voor een breed publiek', *Trema* 2009/32, afl. 7, p. 289-294.

Zwart, M., 'Een vonnis in simpele taal is niet duidelijk', *Trouw* 23 november 2018.